

Марко Паовица
ПРОМИШЉАЊА ОЖИВЉЕНОГ И ДОЖИВЉЕНОГ
Ефемерис Дејана Медаковића

Уредник
Зоран Колунџија

Марко Паовица

ПРОМИШЉАЊА
ОЖИВЉЕНОГ И ДОЖИВЉЕНОГ

ЕФЕМЕРИС ДЕЈАНА МЕДАКОВИЋА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ЕФЕМЕРИС У ШИРЕМ И УЖЕМ КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ

Прошле су недавно три деценије од појаве завршне књиге Медаковићевог *Ефемериса*. Историја мемоарске и аутобиографске прозе у новој српској књижевности дуга је колико и само раздобље које тако означава већина наших књижевних историчара. И, видећемо, за дужину тог раздобља, још дужа.

У покушају да, компаративно, бар и приближно сагледамо књижевноисторијски значај Медаковићевог мемоарског петокњижја у његовом најширем и најужем генеричком контексту, апстрахујемо морфолошке посебности два тако сродна, додирна и неретко укрштена жанра као што су аутобиографија и мемоари. Од преко две стотине наслова с тежиштем на једном или другом генолошком идентитету двеју врста, од друге половине 18. до прве деценије 21. века – изузмемо ли дело *Јаничарове усјомене или џурска хроника* Константина Михаиловића из Островице, писане на пољском језику крајем 15. столећа – за предмет поређења узимамо, у првом случају, само мали број дела интегрисаних у живу књижевну баштину било историјским значајем догађаја о којима сведоче, било новином идеја и богатством животног искуства њиховог писца, или његовим познавањем друштвених прилика и осећањем *духа времена* о којима њихов аутор пише; у другом случају, Медаковићев *Ефемерис* упоређујемо по неким заједничким цртама с краћим низом махом аутобиографских дела

писаних и публикованих у исто време, неколико година пре или приближно толико после њега. Када је реч о том најужем оквиру блиц-поређења, за мерила се узимају, или би требало да се узимају, сазнајна, етичка и естетска вредност, као и главна мотивација сведочења.

Танушна свеска аутобиографско-мемоарске прозе Константина Михаиловића из Островице тешко се на први поглед може мерити с петотомним жанровски хибридном, тематски вишеслојним, сазнајно раскошним и рефлексивно сувереним *Ефемерисом* Дејана Медаковића. Али, она је иницијално дело те врсте у српској књижевности које из прве руке сведочи о, поред открића Америке, најзначајнијем историјском догађају другог миленијума – о паду Цариграда у турске руке, што је, као што знамо, имало далекосежне историјске и културно-цивилизацијске последице. Пишући из перспективе јаничарског заповедника средњег ранга, Михаиловић оставља сведочанство и о два крупна догађаја српске националне историје – о претходном паду Новог Брда и, потоњем, паду Босне под Турке – као и о сопственој предаји војсци Матије Корвина у околини Јајца. Ако по много чему надилази аутобиографско-мемоарски предочен Михаиловићев геостратешки извештај за пољског краља, преведен на српски тек 1865, Медаковићев *Ефемерис*, у којем су, између осталог, непосредно тематизовани и доживљаји из Другог светског рата, једино се по историјском значају теме не може мерити с њим.

Уз Доситејев *Живот и њриклљученија* (1783), аутобиографију још средовечног српског просветитеља, *Ефемерис* би после непуне два века могао мирно да стане, да она, како у језичком, тако и у историјскопоетичком погледу, нема прекретнички значај. Са животним и културолошким искуством аутора који је отворених очију на крилима здравог разума пројездио више од пола Европе, Доситејев *Живот и њриклљученија*, као и његова потоња дела, уноси у српску књижевност свога доба оно што она дотле није имала: отвореност према непознатом и другачијем, култ разума, императив просвећивања и имплицитан националноинтегра-

тивни налог у свом богатству регионалних разлика. То је, у наговештају, један целовит преображајноеманципацијски програм. Међутим, потенцијални књижевноисторијски значај једног савременог дела не одмерава се непосредним поређењем с неким далеко ранијим, да не кажемо родоначелним остварењем исте врсте, већ сразмерно његовом иновативном доприносу у тренутку сопствене појаве. Стога су, у том погледу, новија дела увек у све захтевнијем положају.

Но, према већ предоченим својствима, *Ефемерис* није ни тада у инфериорној позицији. А, осим тога, постоје и сасвим валидна мерила поређења савремених књижевних остварења са оним традицијски давно етаблираним. Ту се, да се још задржимо у 18. веку, суочавамо са искушењем поређења *Ефемериса* с *Мемоарима* Симеона Пишчевића, писаним око четрдесет година (1744–1784) на руском језику, објављеним у Москви пуних сто година по завршетку рукописа, а преведеним на српски тек 1965.¹ Пуних сто деведесет година после Симеона Пишчевића аутор *Ефемериса* креће на школовање његовим трагом проводећи четири прве ђачке године у Бечу. Ране адолесцентске године које Пишчевић проводи са оцем на ратном походу Подунавског ландмилицијског пука Вука Исаковића у Рату за аустријско наслеђе у Лорени аутор *Ефемериса* проводи у ђачком пансиону у Сан Галену, у Швајцарској. У истим раним годинама безмало истим трагом залазе у више друштвене кругове упознавајући њихов културно-цивилизацијски миље и њихов друштвени менталитет. Већи део ране Медаковићеве животне приче, односно живота и збивања његове породичне хронике, одвија се под истим средњоевропским небом где су протицали и дани главног јунака драматичног Пишчевићевог животописа док он, коначно, није ушао у авантуру породичне сеобе за Русију. Аналогно дефинитивном утопијском исходу Пишчевићевог авантуристичког подухвата, упркос великом, скупо плаћеном личном успеху, ауторски наратор *Ефемериса*, алиас хро-

¹ Читаоцу је свакако познато да су Пишчевићеви *Мемоари*, у немачком преводу с почетка 20. века, послужили Црњанском као предлог за његов роман *Сеобе*.

нике једне њородице, суочава се с меланхолично елeгијским доживљајем друштвене и биолошке пролазности, односно историјског пораза свога друштвеног слоја и свога народа у целини.

Писани тридесетих, а објављени педесетих година 19. века, *Мемоари* Проте Матеје Ненадовића с временом су постали, и остали, синоним сопственог жанра у ширем српском читалишту. Међу писаним изворима о Првом и Другом српском устанку, као и времену које им непосредно претходи, они се могу поредити једино с Вишњићевим кругом еписких народних песама међу усменим казивањима о преломним догађајима новије националне историје. Осим искустава неких угледнијих Срба са аустријским војним и обавештајним круговима, као и Протине пропале дипломатске мисије пред вратима Бечког конгреса и Руског посланства у Бечу, *Ефемерис* нема других посредних додира с Протиним сећањима и сведочењима мада су по значају, књижевном и националноисторијском, и те неколике епизоде поприлично еквивалентне.

С друге стране, сазнајни увиди политичке, културне и, поготову, етнопсихолошке природе из *Ефемериса* и *Мемоара* Јакова Игњатовића, објављених тек 1953, тичу се истог простора и, добрим делом, истог времена и исте друштвене равни иако се увек политички и антропокултуролошки не подударају. Медаковићеви преци и њихова политичка странка били су ближи Бечу и мађарском племству, док Игњатовић – који своје *Мемоаре*, односно *Раисодије из њрошлой срјској живоџиа* пише под старе дане у Даљу – остаје доживотно одан мађарском грађанству и њиховим револуционарима из 1848. Занимљиво је, на пример, и место где Игњатовић, присутан с Бранком Радичевићем на једном пожунском балу, дели Бранков доживљај о уштогљености младог аустронемачког света наспрам разиграности словенске и мађарске младежи. Ту би свакако неки актери Медаковићеве породичне хронике остали уздржани.

Од низа аутобиографија и мемоара друге половине 19. и прве 20. века² и поред више парцијалних подударности сазнајне вр-

² Никола Христић, *Мемоари 1840–1862*, Просвета, Београд, 2006; Филип Христић, *Успомене*, Службени гласник, Београд, 2015; Коста Христић, *Зайиси сџарој Беоџрађанина*, (1923,

сте, најшири видик, као и најшири наративни оквир имају *Усйомене* Владана Ђорђевића. Са овим исцрпним мемоарским записима познатог српског лекара, политичара, државника и писца из друге половине претпрошлог века Медаковићев *Ефемерис* се мери по делимичној подударности наративног оквира, у чему их више него двоструко надилази, по кредибилности разноврсних сазнајних увида и, такође, према естетској вредности евокативне наратије.

Није одвећ смислено упоређивати генерички хибридно пектоњижје чувеног историчара уметности, такође писца, са аутобиографским казивањима знаменитих научника: Цвијићевом *Ауџобикоџрафијом и друјим сџисима*, Миланковићевим мемоарски усредсређеним *Усйоменама, доживљајима и сазнањима*, Теслиним *Мојим изумима* и Пупиновим прослављеним аутобиографским списом *Са џашњака до научењака*. Јер ма колико књижевно успела или сазнајно провокативна, та аутобиографска и мемоарска казивања вишеструко надилази професионално научно дело њихових аутора, које је истовремено основни разлог и повод самога њиховог настанка.

Заједничку црту већине дела ужег и најужег књижевноисторијског контекста Медаковићевог *Ефемериса* представља разобличавање *владајуће исџине* тоталитарног друштвеног поретка у којем је прошао већи или најбољи део живота њихових аутора. А то је, с друге стране, борба против идеолошки програмираног заборава историјских злочина владајуће мањине, као и низа националотрадицијских вредности, демократских друштвених односа и индивидуалних људских врлина. Од дела до дела, ту је такође и више других одлика, које их чине посебним, мање или више сродним с главним цртама Медаковићевог мемоарско-аутобиографског сведочења.

1925), Просвета, Београд, 1983; Тодор Стефановић Виловски, *Моје усйомене:1867–1881* (1907), односно: *Свеџили и џамни дани*, Просвета, Београд, 1985; Владан Ђорђевић, *Усйомене: кулџурне скице из друје џоловине девејнаесџој века* (1927), САНУ, Београд, 2022.

Када је реч о поменутој основној заједничкој црти, могло би се тврдити да она најпре долази изнутра, да се јавља као облик извесне моралне катарзе у делу аутора из редова, или бивших редова, самог тоталитарног поретка. Имамо у виду сведочење Гојка Николиша у његовом мемоарском, својевремено врло читаном делу *Коријен, сјабло, њавешина* (1980) о историјским истинама Другог светског рата, комунистичког преврата код нас и, ретроспективно, о догађајима из Првог светског рата у пишевом банијско-кордунском завичају. Николишеви мемоари могли би се, дакле, узети као граничник ужег књижевноисторијског оквира Медаковићевог *Ефемериса*, за којим су уследили мемоари Борислава Пекића *Године које су њојели скакавци I–III* (1987, 1989, 1990), са сасвим супротне идеолошке позиције.³ Нигде, ни у једном мемоарском и аутобиографском делу ужег књижевноисторијског контекста *Ефемериса* није до те мере освешћена разлика између *њријоведачкој и доживљајној Ја*⁴ као у Пекићевим *Годинама које су њојели скакавци*, а није ни у самом *Ефемерису*. Пекић, штавише, управо ту разлику тематизује у једној целој посебној равни рукописа с више стајних тачака: временске, психолошке, сазнајне... Сведочећи у неупоредиво ужем временско наративном оквиру

³ Годину или две пре Николишових мемоара појављују се постхумно објављене *Ембахаге I–IV* Милоша Црњанског, књижевно супериорно мада прилично цинично сведочење о интригантно пренапрегнутом стању југословенске дипломатије у кратком али одсудном раздобљу 1928–1945, у Риму, Берлину и Лондону. Писане знатно раније пре објављивања, *Ембахаге* се ни по уској мада значајној теми не би могле узети за граничну тачку српске мемоарске литературе осамдесетих и деведесетих, али, осим што тематски подсећају на неколика поменута дела сопственог жанра из друге половине 19. века, демантују Драгана Стојановића, који се олако поводи за Кишом: „Овај жанр код нас никада није добио на замаху. О томе је још 1976. године говорио Данило Киш“ (<https://politika.rs> – 18. 7. 2017).

⁴ Познати наратолошки појам *das erzählende und das erzählte Ich* преузима се од савременог аустријског наратолога Франца Карла Штанцла. Видети: *Erzählendes und erzähltes Ich*, у: Franz K. Stanzel, *Theorie des Erzählens*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1995; додно: *Das typologische Modell der Erzählsituationen von Franz Karl Stanzel* на *Die Schreibechnikerin – Kanaltrailer* ([https:// die – schreibechnikerin.de](https://die-schreibechnikerin.de)).

од оног у Медаковићевом *Ефемерису* о своме полицијском ислеђењу и вишегодишњој младачкој робији после југословенског комунистичког преврата, реч његовога неупоредиво самосвесног *ѝрийоведачког Ја* неретко додирује и Медаковићеве теме истог раздобља, поготову ону најопштију: тему историјског пораза српског грађанског друштвеног слоја. Потребу за сталним преиспитивањем властите прошлости, као што Медаковић претреса ону сопствену и породичну, Пекић доживљава као последицу немирења с колективном и личном судбином. Али у мотивацији властитог сведочења препознаје и резултат носталгије – „као да је на послу жудња да се живот понови на бољи начин, или бар на бољи начин схвати“.⁵ И, по томе је Медаковићев *Ефемерис* најближи Пекићевим сећањима.

И писац *Ауѝобиоѝрафије о друѝима I–II* (1990, 1993) Борислав Михајловић Михиз остаје, у равни приче, као и његов имењак Пекић, колико год је могуће, веран Михизу протагонисти сопствене приповести, али га у приповедању надилази и с њим се често духовито и беспопштедно поиграва, што аутору *Ефемериса*, руку на срце, није ни на крај памети. Ученије речено, Михизово *ѝрийоведачко Ја* несмирно је и непопустљиво и према своме *доживљајном* двојнику, и према његовим, раним и доцнијим, пријатељима и знанцима, и поготову према њиховим заједничким претенциозним идеолошким и поетичким менторима. Епохална културно-историјска референтност, интелектуална радозналост и закулисна дневнополитичка информативност Медаковићевог *Ефемериса* налазе сразмеран пандан једино на појединим страницама Михизове *Ауѝобиоѝрафије о друѝима*. Медаковић и Михиз су школски другови из старијих разреда Карловачке гимназије, па ће се читалац с многим од карловачких ликова, као и неких карловачких казивања из *Ефемериса*, суочити у знатно престилизованом верзији и у Михизовој *Ауѝобиоѝрафији о друѝима*. Поред непосредних сећања двојице аутора, ликови једних и других, кар-

⁵ Борислав Пекић, *Године које су ѝојели скакавци I*, 987, стр. 23.

ловачких и осталих јунака, „могли би бити означени као *йосред-ни йорйрети*“⁶ јер и Медаковић често, као и Михиз, предаје реч или медијатору или самом јунаку, који се пројектује у дијалогу, или полилогу, с другим аутентичним учесницима разговора. У улози повлашћеног фокализатора културнонационалних и историјских промишљања и казивања у *Ефемерису* се јавља Милан Кашанин, а код Михиза његов беседнички и усменоприповедачки узор Вељко Петровић. Сремскокарловачко ђачко дружење двојице будућих писаца прераста у пријатељство за време окупацијских дана у Београду, где им се придружују већ у то време, или по окончању рата, Живорад Стојковић, Војислав Ј. Ђурић, Мића Поповић, Павле Ивић, Михајло Ђурић, Добрица Ћосић, Петар Омчикус, Милорад Бата Михаиловић..., творећи чувени неформални књижевно-уметнички и интелектуални серкл тзв. симиноваца, према адреси Улице Симине 9а, на којој су Михиз и Војислав Ј. Ђурић становали. Нема у библиографији два блиска жанра осамдесетих и деведесетих година прошлог века сроднијег дела другој и трећој књизи *Ефемериса* од прве књиге Михизове *Ауџобиографије о другим*. То су књиге које су обелоданиле бројне табу појединости, и неке целе табу теме епохе, и предочиле у пробраном избору и у две ауторски индивидуализоване верзије, групни портрет првог поратног стваралачког нараштаја. И књиге које су, што је од посебног сазнајног значаја, скинуле печат дуге идеолошке проскрипције с више крупних фигура српске науке и културе: Радослава М. Грујића, Виктора Новака, Веселина Чајкановића, сликара Бранка Поповића, песника Светислава Стефановића, најзад и самог Милана Кашанина.

У оним партијама рукописа које се непосредно тичу Медаковићеве професионалне активности две средишње књиге, као и завршна књига његовог *Ефемериса* видно кореспондирају с врло значајним аутобиографским делом *Нојева барка I–III* Миодра-

⁶ Владан Бајчета, „Аутобиографија – о другим“, у: Владан Бајчета, *Борислав Михајловић Михиз – Кришничар и йисаи*, Матица српска, Нови Сад, 2021, стр. 282.

га Б. Протића (1992, 1996, 2009). Оснивач и директор београдског Музеја савремене уметности, сликар и ликовни критичар, поред чисто аутобиографских казивања прилежно прати кретања у светској ликовној уметности епохе, односно целог прошлог столећа, нудећи у свом делу – а нарочито у другом његовом делу – критичке увиде о њиховом упливу на уметничко стварање у Београду и Србији, док у последњем тому аутобиографије на трагу истих интересовања залази и у прву деценију 21. века. У преплету са аутобиографским и поетолошкокритичким рукописом, кореспондентним с Медаковићевим сведочењима истог типа, Протић сведочи о бројним личним сусретима и разговорима са знаменитим светским уметницима свога доба. Притом проблематика која у *Ефемерису* чини тек један евокативно-документарни ток суштински мемоарског хибридног исказа, прожета код Протића сведочењем о поменутих сусретима, испуњава сва три тома његове *Нојеве барке*.

Са *Ефемерисом* више посредно но непосредно кореспондирају и *Успомене једној црпачи* Моме Капора (1998), свакако најужбудљивија, ако не и најбоља књига нашег конгенијалног ствараоца: цртача, сликара и писца. По упадљивој сукцесији аутобиографског, мемоарског, есејистичког и биографског рукописа, а нарочито по одвећ сродној тематици али без обавезнијег призвука предметног описа и вредносног суда, блиска Протићевој *Нојевој барци*, колико по авантуристичком, пикарском духу саме аутобиографске приповести и живописним портретима сапутника Михизовој *Аутобиографији о друјима*, Капорова магична исповедно-евокативна сведочења не улазе само у ужи временски контекст *Ефемериса* него и, назначеним путем, долазе у додир с референтним садржинским током Медаковићевог тематски хетерогеног и генерички поприлично хибридног петокњижја.

У ужи временски оквир појаве *Ефемериса* улазе условно и три књиге публиковане до половине прве деценије 21. века. Условно, и понављамо – условно, због сасвим граничне природе њиховог

прозног жанра. Прва од њих је *Некролоџе* Предрага Палавестре (2003).⁷ То је збирка есеја, не доминантно биографског надахнућа, о двадесетак знаменитих, махом српских писаца минуле епохе, колекција есеја писаних, као што то и њихов заједнички наслов сугерише, после одласка Палавестриних изабраника са овог света. Па ипак, јасним, конкретним и сликовитим рукописом последњег доследног следбеника негдашњег београдског стила Палавестрина сведочења посредују уверљив, неретко веродостојан доживљај друштвене, културне и политичке атмосфере времена којег се тичу. Али, међу његовим *биографским есејима* с доста бледом мемоарском патином елегијско-идиличног тона литета само су два посвећена помињаним писцима савремених аутобиографија и мемоара: један о Пекићу у првој књизи *Некролоџа*, и други о Михизу у позном наставку Палавестрине збирке. Међутим, од пет основних тема *Некролоџа* две представљају – и то је оно што је за наше компаративно утврђивање књижевног контекста најважније – директне споне са *Ефемерисом* Дејана Медаковића. Прва од њих је пораз интелигенције и пад српске грађанске елите, а друга, сеобе, избеглиштво и емиграција.

Друга књига условне жанровске контекстуалности с Медаковићевим *Ефемерисом су Пријатељи* Добрице Ћосића (2005),⁸ збирка портрета пишчевих блиских пријатеља, од најранијих до позних периода његовог јавног друштвеног, политичког и књижевног живота. Добра трећина од двадесетак портретисаних махом актера јавне сцене – писаца, уметника, филозофа, научних делатника – доспева на њу у младим годинама, као и Ћосић, директно испод Титовог шињела, да би у годинама ране зрелости отказали послушност постајући политички дисиденти и уну-

⁷ Предраг Палавестра, *Некролоџе – биографски есеји*, Откровење, Београд, 2003. После више издања појављује се наставак ове есејистичке збирке: Предраг Палавестра, *Некролоџе – биографски есеји – Књижа друџа*, Завод за уџбенике, Београд, 2013.

⁸ Добрица Ћосић, *Пријатељи*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005; у свим каснијим издањима ово дело се појављује под насловом *Пријатељи мога века*.

трашњи емигранти владајућег режима на, мање-више, заједничкој идеолошкој основици с режимском идеологијом. (Но, добро знамо, бар ми, житељи балканског поднебља, како је нетрпељив и деструктиван *нарцизам малих разлика* на свакој стварносној равни.) Портретишући политичке сапутнике и остале саборце за слободу мишљења и јавне речи из свога ширег пријатељског круга, Ћосић оставља сугестивно, врло информативно мемоарско сведочење о друштвеним, културним и политичким приликама у Београду и Србији током минуле историјске епохе, али и једну истинску оду самоме пријатељству и поверењу међу људима. Међу Ћосићевим пријатељима само су, међутим, двојица из нашег разматрања савременог аутобиографског и мемоарског жанра: Миодраг Б. Протић и Момо Капор. Амбициозно промишљање српског националног питања, као и не баш оскудна галерија портрета савременика од дела и имена, тешће повезује обимну Ћосићеву есејистичку збирку са садржајима и једном битном морфолошком цртом Медаковићевог *Ефемериса*.

И најзад, трећа књига која условно улази у ужи књижевноисторијски, и шири садржински контекст Медаковићевог *Ефемериса* јесте недовршени, постхумно објављени роман *Semper idem* (2005) чувеног сценаристе, драматурга и, за живота, мање познатог српског писца Ђорђа Лебовића.⁹ Писан дубоко проживљено из перспективе ауторског наратора као дечака, роман носи поднаслов *Хроника једног детињства*, као по аналогији с поднасловом *Ефемериса*, само што је хроникални интервал Лебовићевог романа неупоредиво краћи – али драматичнији и болнији – од епохалног раздобља Медаковићеве *хронике једне породице*. Аналогна је и околност да ауторски наратори једног и другог дела детињство проводе одвојено од разведених родитеља, с тим што се то у *Ефемерису* збива готово деценију раније, док Лебовићев дечачки предосећај „Великог Суноврата“ Медаковићев наратор прати, и доживљава, у зрелијем узрасту и с много безболнијим

⁹ Ђорђе Лебовић, *Semper idem*, Народна књига, Библиотека Алфа, Београд, 2005.

личним и породичним искуством. „*Semper idem* је књига која се може читати као породични роман али и као мемоарски спис *par excellence*, којим се Ђорђе Лебовић постхумно представио као велики мајстор модерне реалистичке прозе“;¹⁰ тачно каже у поговору њеног првог издања познати српски књижевни критичар. Али, *Semper idem* и јесте првенствено роман, аутобиографски и породични, као што су описи и казивања у *Ефемерису* првенствено мемоари, чије се наративне деонице, видећемо, неретко могу читати и као роман. Поред извесних кореферентних сведочења у обе – жанровски примарно различне – значајне књиге модерне српске прозе, постоје два-три раздобља у Медаковићевој *хроници једне породице* где се дословно потврђује у свом изворном значењу понављања истога зла Лебовићева насловна фразеологема *Semper idem*. Сценариста прослављених партизанских филмова најбоље зна чега се у своме роману сећа и о чему сведочи, што јасно види и његов читалац. А сећа се зато што поново предсећа већ давно проживљено, понављање истог ужаса, не губећи из вида његов узрок, као ни, често, нимало безазлене последице. Стога и непорецив призив осуде наших крвопролића деведесетих година минулог века у Лебовићевом *Semper idem* ваља читати у корелацији узрока и последице, без чега свако сведочење остаје сазнајно узалудно. Да и не говоримо о уметничкој етици и елементарној истинитости непосредног тематизовања недавних историјских збивања изван веродостојне каузалне мотивације. Од сваке животне и историјске лажи можете направити уметничку истину. Управо су под гомилама ратнопрофитерске књижевне продукције, али и под тежином етички и уметнички суверених прозних постигнућа назначеног и најновијег периода, остали затрпани хеуристички сазнајни исходи, етички просјаји и естетске вредности аутобиографских и мемоарских сведочења претпоследње и последње деценије прошлог столећа, са срећним

¹⁰ Васа Павковић, „Над сећањима Ђорђа Лебовића“, у: Ђорђе Лебовић, *Semper idem*, Народна књига, Библиотека Алфа, Београд, 2005, стр. 418.

изузетком академски преиспитаног и широј јавности изложеног укупног Михизовог књижевног дела. Али и с једном чистом белином, на коју би, не толико из етичких, колико из чисто професионалних побуда, овом приликом ваљало подсетити. Имамо у виду давно припремљен, а већ деценијама необјављен, рукопис мемоара Живорада Жике Стојковића. До ближих сазнања о још једном без сумње драгоценом сведочанству минуле епохе заинтересовани издавач, по свој прилици, може доћи једино љубазношћу приређивача и писца предговора једине Стојковићеве књиге,¹¹ односно једног хрватског новинара и публицисте,¹² блискога знанца неколико наших симиноваца.

¹¹ Живорад Стојковић, *Описци, 1951–1996*, приредио и предговор написао Владета Јанковић, БИГЗ, Београд, 1996.

¹² Darko Hudelist, „Moji BG prijatelji (2): Žika Stojković“, objavljeno u: *Nedjeljnik*, 27. 12. 2017, (darkohudelist.eu/det.php?id=115)

ЖАНРОВСКО-ТИПОЛОШКЕ ОДЛИКЕ *ЕФЕМЕРИСА*

Идентификација свих чинилаца жанровске хетерогености Медаковићевог *Ефемериса*, као и њихових типолошких видова, с пратећим значењским исходима, излази из оквира књижевнокритичке интерпретације у ужем смислу речи, залазећи у подручје референтне књижевнонаучне и теоријске дисциплине, за коју *Ефемерис* представља захвалан предмет, вредан озбиљне академске пажње по својим осведоченим књижевним вредностима и своје књижевноисторијском значају. У текућем фрагменту, међутим, задржавамо се на елементарним назнакама те врсте, које су своједобно послужиле као оријентир предстојеће серије спонтаних критичких коментара и тумачења.

Прва генолошка асоцијација читаоца Медаковићевог *Ефемериса* чим се суочи с његовим поднасловом, или његовим тематским насловом,¹³ који гласи *Хроника једне йородице*, јесте с високом вероватноћом појам романа хронике. А када прочита и последњу страницу Медаковићевог жанровски и типолошки прилично хибридног петокњижја, увидеће да га иницијална пописао и није сасвим изневерила.

Погледајмо како се у теоријско-лексикографској литератури кроз више одређења описује жанр романа хронике и која од тих својстава поседује Медаковићев *Ефемерис*, а која не.

¹³ У том случају појам и реч *ефемерис* представљају примарни, значењски тип наслова Медаковићевог евокативно-документарног рукописа.

„За одређене врсте“, каже један пољски теоретичар, „може се искористити Бахтинов појам *хроноиој*. С те тачке гледишта хроника испољава следеће особености: 1) време хронике пулсира између микросредине и ’великог света’; од ’куће’, ’села’, ’градића’ ’путеви’ воде у ’велики свет’ (долазак, одлазак, сусрет, размена информација); 2) оно се повезује са осећањем контраста између прошлости и садашњости; 3) за простор хронике карактеристичан је мотив старих повратака.“¹⁴

За сваку ставку наведеног описа може се у *Ефемерису* пронаћи велики број места која је дословно потврђују изузимајући одређење под бројем 3, с обзиром на промене места живљења писца и његове породице у дужој хроници њеног трајања. Жанровска својства романа хронике у *Ефемерису* се нарочито осећају у сфери расположења и видовима емоционалности, односно у истозначном семантизму осећања:

„Романескна хроника је генолошки веома сродна елегији (слика неповратне прошлости која је у вредносном смислу виша од садашњости) и идили (слика хармоничности односа човека и света). Постојање елемената елегије и идиле, с једне стране, испољава се у стварању идилично-елегијске атмосфере, а с друге, давањем дијалогу идилично-елегијских црта.“¹⁵

Елегични тон Медаковићеве евокативне нарације свакако је доминантни тон пишчевих сећања, успомена и сведочења, па неретко и у оним партијама рукописа где писац предаје реч неком од својих непребројних јунака. Он је, штавише, значењски узнесен до самог примарног наслова његових прозних казивања. *Ефемерис* се такође видно подудара с типом романа саге заснованог – попут Голсвордијеве *Саге о Форсајџима*, *Буденброкова* Томаса Мана или *Злајној руна* Борислава Пекића – на вишегене-

¹⁴ Ivo Pospišil, у: *Rečnik književnih rodova i vrsta*, Redakcija Gžegož Gazda i Slovinja Tinecka Makovska, s poljskog prevela Ivana Đokić Saunderson, Službeni glasnik, Beograd, 2015, str. 902.

¹⁵ *Isto*, стр. 905.

рацијској породичној хроници, с темељном разликом оличеном у недостатку разрађеног континуираног сижеа фабулом оцртане друштвено-историјске теме.

Има, међутим, једно својство романа хронике по којем се Медаковићев *Ефемерис* јасно разликује и доста удаљава од тога жанровскотиполошког модела. „У романескној хроници“, истиче већ поменути пољски аутор, „долази до оштре подељености између аутора и наратора који се јављају као два главна гласа између којих се повећава дистанца“.¹⁶ Главни нараторски глас и ауторски глас у Медаковићевом евокативном казивању су идентични, а када ауторски наратор *Ефемериса* уступа реч некој од стварних личности својих сећања и сведочења, он понајчешће остаје на еквидистанци тога многозначног сазвучја.

Теже је свакако, мада то и није предмет критичких разматрања, повући поуздана разграничења између партија мемоарског и аутобиографског рукописа у *Ефемерису*, неголи између њих, на једној, и романескне нарације на другој страни, при чему својства романа хронике нису, као што знамо, једини типолошки аспект романескне димензије Медаковићевог прозног исказа. А теже је због тога што се мемоарско и аутобиографско у *Ефемерису* не само преплићу већ често и сливају у јединствен, матични приповедни ток.

Но, да би се уопште приступило и назнакама тог рукописног стања у Медаковићевом петокњижју, ваља имати у виду нека основна теоријска и књижевнонаучна одређења референтних жанрова, као и мерила разлике међу њима.¹⁷ Када је реч о аутоби-

¹⁶ Isto, стр. 904.

¹⁷ Није, притом, згорег ни поћи дедуктивно, од мерила разликовања између књижевноуметничког (белетристичког) и дискурзивног (уопште, неуметничког) говора, чиме су се, поред осталог, бавили тематски критичари женевске школе Жорж Пуле и Жан Старбински, као и Пол де Ман, који примећује да „критеријум литерарне специфичности не зависи од веће или мање дискурзивности поступка него од степена доследне ’реторичности’ језика“. (Види: Марко Паовица, „Фрагменти о критици“, у: Марко Паовица, *Метакритички излети*, СКЗ, Библиотека „Савременик“, Београд, 2017, стр. 189).